

**VILTVÅRD FÖR ETT
RIKARE LANDSKAP**

VILTVÅRD I ODLINGSLANDSKAPET

FOTO: POUL-ERIK JENSEN

VILTVÅRD I ODLINGSLANDSKAPET

Under årtionden har odlingsteknik, olika rationaliseringar och kemisk bekämpning gjort att landskapet utarmats på den biologiska mångfaldens bekostnad. Många av dessa åtgärder har gjorts med bidrag och stöd från staten och EU. Trenden har dock vänt och allt fler oroas av att antalet insekter minskar och att fågelarter knutna till jordbrukslandskapet blir allt färre. Numera går det att söka miljöstöd för en mängd olika åtgärder som gynnar mångfalden i landskapet. Stöden ändras år från år men på Jordbruksverkets hemsida kan du läsa om vad som gäller just nu.

Ett jordbruksområde med optimala villkor för fältvilt, klövvilt, fåglar och insekter som fjärilar, humlor och bin består av odlad mark med insprängda skogsområden i små skiften. Där finns betesmarker med fuktiga områden, småvatten och öppna vattendrag. Fälten odlas med ett varierat utbud av grödor och är delade med pilevallar, buskridåer, stenvallar eller andra avgränsningar. Dessa fungerar också som ledlinjer i landskapet. En del av fälten ligger som viltanpassad träda och utmed skogsbryn och vattendrag finns kantzoner. Här och var finns anlagda viltremiser med buskar, örter och gräs som också erbjuder vinterskydd. Viltåkrar är placerade i området med olika grödor som ger skydd och foder, såväl sommar som vinter.

Genom att ”tänka efter före” och god planering kan man anpassa jordbruksdriften och genomföra en hel del viltvård utan större ansträngning eller kostnad. Det går att bedriva ett modernt och rationellt jordbruk och ändå bidra till en mångfald som ger artrikedom för både flora och fauna. För att uppnå största möjliga resultat och effektivitet krävs det att brukare och jägare samarbetar när de planerar viltvårdsåtgärder respektive markanvändning.

TA VARA PÅ DET SOM FINNS

En god början på viltvårdsarbetet är att ta vara på det som redan finns.

Föryngrar buskar

Häckar, bryn och lövträdsdungar behöver inte alltid nyanläggas. De flesta lövbärande buskar och träd kan föryngras genom att man kapar ner dem. Detta görs efter lövfällning fram till februari-mars. Visserligen tar det några år innan fullgott skydd finns för viltet, men sedan varar det lång tid framåt.

Ris och grenhögar

Vid avverkning och röjning i viltremiser och ridåer kan ris och grenar samlas ihop och läggs i rejäla högar. De blir sedan fint skydd och ger häckningsmiljö för ett flertal fågelarter. Likaså kommer nedbrytningsprocessen att öka förekomsten av svampar som är knuten till sådan miljö. När det gäller skogsbruket går det att även där lämna rishögar kvar i gallringen eller på hygget.

Även en rishög bidrar till mångfalden.
FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Var rädd om nässlorna

Brännässlan är en mycket värdefull växt för fältfåglarna, hela året. Røj därför inte bort nässlor kring hus och lador. Nässlorna ger skydd och många insekter har nässlor som värdväxt, vilket gynnar fälthönsens kycklingar. Fröna är också en födoresurs för fasaner under höst och vinter. Rovdjur, kråkfåglar och rovfåglar ger sig heller inte in i täta nässelbestånd.

Brännässlan är en värdefull växt.
FOTO: MALOU KJELLSSON

Halmbalar

Att placerat ut några stora halmbalar på lämpliga platser, till exempel i viltremiserna, gynnar en hel rad insekter som till exempel humlor.

Odlingsrösen och åkerholmar

Små oaser i åkerlandskapet kan hysa många kvaliteter och ge fina miljöer för fältviltet i samband med häckning. Rådjur och harar söker också sig gärna till dessa landskapets ögon för att söka skydd eller föda liksom många fågelarter. Spara, bevara och vårda alla de ytor som inte är odlade i landskapet.

Halmbalar gynnar en rad insekter.
FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Markvägar är viktiga i jordbrukslandskapet och fyller flera olika funktioner. Här har man planterat en remsa av cikoria i anslutning till markvägen. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Bevara markvägar

Markvägar ses ofta som odlingshinder i det rationella jordbruket men de har en viktig roll som spridningskorridorer och ledlinjer i odlingslandskapet. De fungerar också som viktiga upptorkningszoner för fältviltet.

Spara fjolårsgräset

Låt inte städdivern ta över. Bränn inte fjolårsgräs i kanten av till exempel öppna diken och stenmurar. Fälthönsen och fälthararna behöver gräset för häckning och skydd.

Solitärträd/bärande träd

Ensamma träd är ett vackert inslag i kulturlandskapet. Dessa träd bidrar också till den biologiska mångfalden där insekter och fåglar trivs. Bevara och vårda därför de solitära och bärande träd som finns och plantera gärna nya.

Vårda granremiserna

Klippta granremiser har stort värde. Speciellt vid snörika vintrar med låga temperaturer tar viltet ofta sin tillflykt till dessa. Remisen kan också utnyttjas som till exempel stödutfodringsplats. Granremiserna kräver årlig skötsel för att de ska behålla höjd och täthet.

Var rädd om gamla lador

Ängslador för lagring av foder till tamdjuren tillhör en svunnen tid. När de var i bruk gav de skydd och mat åt raphöns och fältharar. Så var rädd om gamla lador om det finns sådana på marken. Att bevara, vårda och återanvända dessa är en viktig viltvårdsåtgärd.

SKÖRD, PUTSNING OCH PLÖJNING

Vid skörd, putsning och plöjning kan man enkelt göra ett antal viltvänliga åtgärder.

Skörda från rätt håll

Genom att skörda från rätt håll kan man undvika att många djur och fåglar förolyckas i skördemaskinerna eller i trafiken. Det gäller såväl vallskörd, spannmålsskörd som betupp-tagning. Skörda alltid från mitten och mot fältkanterna, där skyddet finns. Skörda alltid från trafikerad väg mot skydd. Undvik att skörda nattetid. Från maj till juli är det egentligen olämpligt med skörd men om man sparar cirka sex meter utmed fältkanterna kan man rädda många fågelbon, kycklingar, harungar och rådjurskid. Det är utmed fältkanterna viltet finns.

Skörda alltid från mitten och mot fältkanterna där skyddet finns. Skörda alltid från trafikerad väg mot skydd. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Lyft skärbordet

Vid skörd av spannmål och oljeväxter kan man lyfta skärbordet på tröskan så att det blir en hög stubb. Stubben ger skydd åt både fåglar och fältharar.

Spara stråk av spannmål

Spara ett tråk av spannmål intill viltintressanta miljöer. Dessa kan ersätta de traditionella viltåkrarna. Ett sådant stråk behöver inte vara speciellt stort, det viktiga är att det sparas över vintern.

Putsa rätt

Enligt nuvarande bestämmelser får man inte putsa trädor och skyddszoner före den 15 juli men putsningen kan ske senare ändå, vilket är en fördel för viltet. Om en träda behöver putsas ska man aldrig putsa mer än hälften av ytan. Om ett område av någon anledning behöver helputas är sensommaren bästa tidpunkten. Måste trädan vara helputasad hela tiden så ska den putsas regelbundet från tidig vår och framåt så att inga djur och fåglar lockas ut för att häcka eller lägga sina ungar där.

Plöjning påverkar viltet

När man plöjer, och hur, påverkar också viltet. Om man efter skörden avstår från att höstplöja och i stället gör det på våren är det att föredra ur viltsynpunkt. Om jorden är lämplig, gärna vårplöjning efter sockerbetor och potatis eller lämna stubben kvar över vintern som kan ge skydd och foder.

VILTVÄNLIG SÅDD

Viltet gynnas av ett varierat landskap med både höst- och vårsådda grödor. Ett tips är att minska utsädesmängden i fältkanterna eller att så med dubbelt radavstånd för att ge den öppenhet som fältfågelkycklingar och småviltets ungar behöver. Då gynnas även insektslivet och möjlighet för upptorkning skapas.

Sprutfria och ogödslade zoner

En enkel åtgärd är att undvika kemisk bekämpning och gödsling i ett sex meter brett fält i spannmålsfältets ytterkant. I sådana zoner kommer den proteinrika födan (insekterna) att automatisk produceras till gagn för alla de fåglar i jordbrukslandskapet som äter insekter.

Upptorkningszoner

Fältfågelkycklingar och harungar har behov av att torka efter ett regn eller morgondagg. Därför är det lämpligt att skapa öppna ytor i fältkanter eller i viltanpassade trädor. Antingen sår man från början in ett stråk med kort gräs och vitklöver eller så håller man helt enkelt ytan kort genom putsning. Markvägar kan också fungera som upptorkningszoner och är värda att bevara.

Fördelar med höstsådd

Direktsådd av höstsådda grödor, ofta höstoljeväxter, ger många fördelar för viltet, exempelvis ökat skydd och riklig foderproduktion. Även traditionell höstsådd av råg, höstvetete och höstkorn ger en viss form av foder åt viltet. Ofta hittar man rapphönsen på rågbrodden om vintern då dessa i huvudsak äter gröna växtdelar.

Under vintern söker rapphönsen föda i stubb och höstsådd gröda. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Det finns färdiga både ettåriga och fleråriga viltblandningar att köpa. Inslag av klöver och blålusern är till exempel ett bra val för en "vilträda". FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Viltbete på träda

Träda är åkermark som inte används till produktion av jordbruksprodukter. Däremot kan man söka stöd för insädd för pollinatörer och fältvilt. Det finns därför mycket goda möjligheter att gynna viltet genom att så träda med rätt utsäde. På fleråriga trädor får man en mer varierad vegetation, där växterna får blomma och sätta frö under olika delar av växtsäsongen. Tillgången till insekter är också betydligt större i osprutade trädor än i åkermark som brukas. Rik tillgång på insekter och frön från olika ogräsarter erbjuder till exempel fälthönsen gott om föda. Trädor är mycket värdefulla även för det icke jaktbara viltet och övrig biologisk mångfald.

På marknaden finns det färdiga både ettåriga och fleråriga viltblandningar att köpa. Inslag av klöver och blålusern, som erbjuder skydd och föda för viltet under flera år, är ett bra val för en "vilträda" och är mycket uppskattat av klövviltet. De traditionella jordbruksgrödorna som till exempel vete, havre och råg går också utmärkt att använda och gärna då med en lätt inblandning av baljväxter. På Jordbruksverkets hemsida finns information om vilka regler som gäller för trädor och vilka växter som kan vara lämpliga.

Anlägga lärkrutor

Många av de fåglar i odlingslandskapet har minskat i antal eller försvunnit helt. Genom att skapa öppningar i de odlade fälten underlättar man för bland annat lärkorna att häcka och hitta mat. Stäng av såmaskinen och lämna en yta på några meter osädd, stäng bekämpningsmedelssprutan när den osädda rutan passeras.

Fånggröda

I spannmåls- och oljeväxtodlingar är foderutbudet för viltet sparsamt om man inte kompletterar med insädd med någon form av gräs, baljväxter eller oljerättika. Detta kan ske i stråk, eller över hela fältet. En fånggröda har som funktion att bidra till minskning av näringsläckage men erbjuder även ett fodertillskott för viltet vid besvärliga förhållanden.

Enklaste sättet att återskapa kantzoner är att så något, förslagsvis grödor som ger skydd och foder och är gynnsamt för insektslivet. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

VIKTIGA KANTZONER

Ofta har avgränsningar, så kallade kantzoner, i jordbrukslandskapet tagits bort för att skapa större fält. Det är pilevallar, jordvallar, stenvallar, gårdesgårdar, öppna vattendrag, ridåer av lövträd och buskar. Dessa kantzoner är inte bara viktiga som skydd och foder. De utgör också viktiga inslag som spridningskorridorer och vandringsleder för flora och fauna.

Återskapa kantzoner

För att gynna mångfalden optimalt bör inte fälten vara för stora och bäst är om det finns avgränsningar vid cirka 20 hektar eller mindre. Enklaste sättet att återskapa kantzoner är att så något, förslagsvis grödor som ger skydd och foder och är gynnsamt för insektslivet. Det kräver bara normal jordbearbetning och sådd. Fördelen är att en sådan kantzon är enkel att flytta om man skulle vilja det.

Insektsvallar

Jordvallar i åkerlandskapet fyller en viktig funktion som övervintringsplats för de rovinsekter som finns i landskapet, vilket minskar insektsskadorna i grödorna och behoven av insektsbekämpning. Den ideala fältstorleken är 20 hektar eller mindre för att erhålla största möjliga nytta av rovinsekter och pollinerare. Större fält kan kompletteras med en jordvall, en så kallad Beetlebank (skalbaggsås eller insektsvall). En sådan vall har flera funktioner. Den ingår dels som ett led i skadeinsektsbekämpningen i grödorna, dels är den en bra häckningsmiljö för fälthönsen och ger bra skydd för fältviltet. De fungera också som ledlinjer i landskapet och blir därmed en sorts spridningskorridorer för flora och fauna.

En enklare form av lähäck är att anlägga stråk av till exempel hampa. En växt som älskas av fröätande fåglar och som ger bra vinterskydd. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

Lähäckar och bryn

Det finns på flera olika håll i landet erosionskänsliga områden med lättflyktiga jordar där värdefulla humuspartiklar blåser bort. Genom att anlägga häckar och bryn kan man skapa lä, till ett avstånd upp till 20 gånger lähäckens eller brynets höjd. Häckar och bryn har även stor betydelse för flora och fauna. Här utvecklas en naturlig flora av örter och gräs som är viktigt för insekter och fåglar knutna till odlingslandskapet. En enklare form av lähäckar är att anlägga stråk av till exempel jordärtskocka, majs, cikoria, sötväppling eller hampa. Fördelen är att en sådan lähäck kan läggas rakt över ett fält och flyttas efter behov. Lähäckar ökar skyddet året om, fungerar som förbindelseleder i landskapet och kan ge värdefullt viltfoder.

Skyddszoner vid vattenområden

En skyddszon är bevuxen med vallgräs eller i blandning med vallbaljväxter utmed ett vattenområde. Ett vattenområde är ett område som täcks av vatten vid högsta förutsebara vattenstånd. Det kan till exempel vara ett dike som är vattenförande någon del av året, en sjö eller en damm. Stöden till jordbruket revideras hela tiden och på Jordbruksverkets hemsida finns information om vad som gäller för att få ersättning. Syftet med ersättningen är att minska ytavrinning, erosion och läckage av näringsämnen från åkermark men är också bra ur viltvårdssynpunkt då skyddszonerna ger skydd och fungerar som ledlinjer i landskapet. Även om det inte skulle finnas stöd för skyddszoner kan man självklart välja att lägga mark i träda längs vattendrag. Detta kan också ge ersättning.

Det viktiga vattnet

I det öppna jordbrukslandskapet har både små och stora öppna vattenytor samt öppna vattendrag stor betydelse för viltet. Det är därför viktigt att både bevara de små vatten som finns och att anlägga nya. På Jordbruksverkets hemsida finns information om vilka stöd som kan sökas för att anlägga och sköta olika våtmarker. Läs också broschyren *Återskapa och vårda våtmarker*.

En viltåker kan minska klövviltets bete i kommersiella grödor och skogsmark. FOTO: POUL-ERIK JENSEN

ANDRA VILTVÅRDSÅTGÄRDER

Anlägga viltåkrar

Genom att anlägga viltåkrar i odlingslandskapet ökar man viltets tillgång på skydd och/eller foder. I stället för att anlägga en viltåker som en stor yta kan man lägga den i långa stråk och på så vis skapa fler och långa kantzoner. Möjligheterna till variation av gröda är stor och det gäller att välja den gröda som uppfyller de krav man har med tanke på klimatzon, jordmån och vilka viltarter man riktar sig till. En viltåker kan också minska klövviltets bete i kommersiella grödor och skogsmark.

Dubbla stängsel

Betesmarker ligger ofta i anslutning till åkermark. Mellan åker och betesmark eller andra avgränsningar kan man skapa ett ökat häcknings- och yngelskydd genom att sätta upp dubbla staket och ha en obetad yta mellan stängslen.

Salixodlingar

Salix odlar man antingen som energigröda eller som skyddsgröda för vilt. Alla viltarter uppehåller sig med förtjusning i dessa odlingar, oavsett ändamål. Därför är det lämpligt att omge odlingen med en flerårig gröda som är intressant för viltet. Där kan gräs, klöver och lucern ingå.

Anlägga viltremiser

Viltskyddsplanteringar, så kallad viltremiser, ökar skyddet året om, förbättrar mikroklimatet för både viltet och jordbruket och ger värdefullt viltfoder som till exempel bär och frukter. Vid val av växter till nyplanteringar är det viktigt att se till vad som finns naturligt i området. Använd gärna buskar som ger bär och frukt, exempelvis nypon och slån, som både ger skydd och föda. En av grundreglerna för en viltskyddsplantering är att **”släppa in solen och stänga ute vinden.”** Att skapa öppna platser i en viltskyddsplantering är lika viktigt som att se till att den ger nödvändigt skydd mot vind, snö och predatorer. Plantera även viltskydd så att förbindelseleder mellan olika viltbiotoper skapas.

VILTVÅRD FÖR ETT RIKARE LANDSKAP

Viltvårdsserien ”Viltvård för ett rikare landskap” togs fram 2008-2010. Efter ett beslut på förbundsstämman 2022 har serien uppdaterats 2024 och två nya delar har kommit till. Projektgruppen, som utöver författarna arbetat med uppdateringen, är Lars Persson, Anders Åkerman, Bernt Karlsson, Niklas Lundberg, Michael Andersson, Elias Turesson och Fredrik Jönsson. Mer information om viltvård hittar du på jagareforbundet.se/viltvard. Där finns fler praktiska tips och där kan du också ladda ner de övriga broschyrerna.

Viltvård för ett rikare landskap
av Fredrik Widemo

Stödutfodring av vilt
av Poul-Erik Jensen

Viltvård för fältvilt
av Poul-Erik Jensen

Uppfödning och utsättning
av Poul-Erik Jensen

Viltvård i odlingslandskapet
av Poul-Erik Jensen

Predatorkontroll – jakt och fångst
av Bernt Karlsson

Viltvård för klövvilt
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Återskapa och vårda våtmarker
av Hans von Essen

Viltvård i skogen
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Viltvård för alla
av Bernt Karlsson och Malou Kjellsson

© Svenska Jägareförbundet 2024
Foto omslag: Jan Gustavsson/Mostphotos
och Poul-Erik Jensen

Svenska Jägareförbundet